

ЗМІСТ

Ай ну	7
Рубін	17
Голуба гумова шапка	31
Дорога між колгоспних полів.	41
Зовнішній ворог	55
Горіхи	65
Не повернемось	77
Цукор.	93
Бабуся сказала п.	105
Герої не вмирають	113
Щось важливе	121
Мій дід танцював краще за всіх	133

АЙ НУ

Уже першого дня в школі Лілічка здобула знання, і це одразу стало їй за перешкоду на шляху до подальшого радісного та старанного відвідування школи; а саме Лілічка впевнилася в тому, що раніше й так підозрювала: не всі знання вона хотіла би здобути. Деякі знання були, наприклад, неприємні, болісні, незручні, а ще деякі навіть могли спричинитися до розлуки з власним майном: так, їй певні знання коштували мишки – улюбленої пластмасової брошки, яку вона носила на береті, коли холодно, та на комірці, коли тепло. Бо всі шапки Лілічки були – берети, всі сукні Лілічки були з комірцем, а всі знання Лілічка мала здобувати радісніше, легше та старанніше, ніж будь-хто інший.

І це лише перший день, ну!

Лілічка була маленька на зріст, тому вчителька посадила її за першу парту, і тут Ліліччині мама й тато тріумфували вперше: вона мала сидіти лише там, за партою для найкращих. Їхні уявлення не зовсім збігалися з дійсністю, як подумки відзначила Лілічка, спостережлива й обережна: перші парти були не для найкращих, а для найменших, а також – для найбільш короткозорих дітей. У цьому,

до речі, полягав наступний тріумф мами й тата: вони мріяли, щоби Лілічка сиділа за партою з хлопчиком із «нашої сім'ї» і навіть, можливо, згодом вийшла за нього заміж. Лілічка не зовсім розуміла, у чому саме полягала ця ідея: «нашою» була для Лілічки сім'я, де є вона, мама, тато, бабуся Рая та бабуся Марина, тобто ніякого хлопчика – часто думала собі Лілічка – у *нашій* сім'ї не було. З весни, коли мама й тато почали вголос уявляти, як Лілічка піде до школи, і мріяти про це, під настрій Лілічка фантазувала, що в їхній сім'ї є все-таки десь захований маленький хлопчик. Іноді їй здавалося, що це чудово, і вона або потайки шукала його в закапелках кімнат, або відкрито розпитувала маму з татом, бабусю Раю та бабусю Марину, але мама й тато взагалі не розуміли, про що йдеться, і стверджували, що точно ніколи не казали нічого про хлопчика, захованого в них удома, бабуся Рая ойкала й айкала, а на її ойки з'являлася повагом бабуся Марина й казала щось на кшталт: чи знаєш ти, Лілічко, чому в людини два вуха та один рот? Щоби людина більше слухала й менше говорила. Лілічка завжди хотіла заперечити, що вона практично й не говорить, а власне запитує, якраз щоби побільше почути й дізнатися про того хлопчика, але штука в тім, що заперечити бабусі Марині не міг ніхто: рот у неї був, може, й один (точно один), але працював за десять, а вуха, навпаки, явно, хоч і два, але простоювали намарно.

Так от, поруч із Лілічкою за першою партою опинився Міша, і Лілічка одразу чомусь відчула, що щось спільне є між нею й Мішею і що він, цілком імовірно, і є з «нашої сім'ї», хоча пояснити це відчуття Лілічка не могла ніяк.

Лілічка була в класі найменша, а Міша відповідно недобачав. Лілічка озирнулася на тата з мамою, але вони, очевидно, були не такі спостережливі й раділи з усього нестримано, як діти.

Розглядаючись за мамою з татом, Лілічка мимохіть зустрілася очима з дівчинкою на дві парти позаду, а та вказала поглядом на волосся Міші – сторчкі темно-русяві пружинки – і тихо сказала: «Афро». Що таке афро, Лілічка не знала, але глипнула на Мішину зачіску, подумала про Африку й тамтешніх дітей, чиї фото вона бачила в татових журналах, і зробила власні висновки. «Майкл Джексон», – додала теж одними губами інша дівчинка, що сиділа позаду Міші й помітила Ліліччин погляд. Майкл Джексон останнім часом видавався радше дуже схожим на мумію з довгими чорними хвилястими пасмами, і Лілічка навіть якось по телевізору переплутала його з Мортішею Аддамс із мультика, але так чи так у більшості кліпів все ще показували зачіску Майкла майже як у Міші.

По тому як учителька розказала все, що вважала за потрібне, про честь першокласника – яка ще минулого року була честю жовтенят, очевидно, але зі здобуттям незалежності країною жовтенята втратили актуальність, а честь, як з'ясувалося, виявилася величиною поза курсом партії, – коротше, наприкінці урочистого Першого уроку настав урочистий перший солодкий стіл. Лілічка думала, що на честі першокласників знання сьогодні скінчилися, і була навіть трошки розчарована, що нічого корисного не здобула, якщо не враховувати слова «афро», але виявилось, що тепер якраз і починалося все найцікавіше – і взагалі, і що стосувалося знань зокрема.

Негайно по команді стати парами Міша з афро схопився з-за парти й побіг кудись назад, до батьків, тільки блиснувши голубими переляканими очима за неймовірно товстими скельцями окулярів. І поки вчителька та кілька татів спритно розсували парти по краях класу, всі діти стояли колоною по парах посередині, а на чолі колони ганьбилася маленька Лілічка, сама-одна. Це тривало досить довго, щоби вона встигла розгубитися й зовсім забути, навіщо вона тут і через що раптом так потерпає, але недостатньо довго, щоби мама з татом встигли помітити катастрофу й усе виправити.

Лілічка, головно, розгубилася через те, що звикла робити все як слід, і все виходило як слід, цей причинно-наслідковий зв'язок був шанований і пропагований вдома багато років, принаймні точно всі ті роки, що Лілічка там жила. І от тепер виявилось, що зв'язок цей спрацьовує не завжди. Наприклад, ну ніяк не можна стати в пару, якщо ти одна. Навіть якщо тобі сказали стати в пару й ти хотіла б і готова послухатися. Тож зовсім неясно було, як діяти, якщо ти все зробила як слід, а вийшло зовсім не те, що мало вийти, а просто вийшло що вийшло, і те, що вийшло, зовсім не як слід. Поки Лілічка розмірковувала про все це й вагалася, як же тепер вчинити, хтось узяв її за руку й потягнув трішки назад. Дівчинка, котра казала про Майкла Джексона, висока й худа, приєднала її до своєї пари й пильнувала, щоби вони, всі троє, стояли рівно.

— Це не пара, — сказав хлопчик, що сидів, а тепер стояв, із високою дівчинкою. — Пара — це два, я знаю.

— Ай ну, — сказала дівчинка зневажливо, — це в нас така пара. І взагалі, стань посередині.

І спритно Perez'єднала всі їхні руки.

Так вони й чекали, поки мами заходилися розставляти на столах принесені з дому пироги, торти, цукерки в глибоких тарілках і кольорові газовані напої, — утрьох, до руки рука і з переповненим сумнівами хлопчиком посередині. Перелякавшись, розгубившись і врешті зворушившись, Лілічка ніяк не могла зарадити сльозам, що з'явилися несподівано й самі собою тихо потекли, хоча вже, здавалося б, не було чого. Висока дівчинка перехилилася через хлопчика і сказала:

— Ай ну. Перестань, — і підбадьорливо додала. — А в мене нема тата.

Лілічка витріщилася на неї перелякано, а хлопчик — ще з більшим сумнівом. І в Лілічки, і, очевидно, у хлопчика були деякі знання та міркування стосовно того, що для того, щоби вийшла ця дівчинка, потрібні мама й тато, саме тому так перелякалася Лілічка й через секунду уточнила:

— Він помер?

— Ай ну, — сказала висока дівчинка. — Не помер. Ніколи не було.

Плакати Лілічка й забулася. Хлопчик сказав:

— Так не буває, щоби не було тата.

Але два голоси разом відповіли йому з двох боків: «Ай ну». І в одному Лілічка здивовано впізнала свій. Поки Лілічка зважувала нове знання — є люди, в яких немає тата, — і думала, яким значно менш приємним, теплим і радісним було б її власне життя та життя її мами й навіть обох бабусь без їхнього ж власного тата, і розмірковувала, чи настільки ж менш приємне життя високої дівчинки, ззаду пролунав голос, що збентежив усіх ще більше.

— А в мене, — сказала дівчинка, котра знала слово «афро», — немає мами.

— Мами? — спитала висока дівчинка. Здавалося, розгубилася навіть вона.

— Мами, — тихо підтвердила дівчинка.

І тоді маленький хлопчик, що його та дівчинка тримала за руку, майже такий же маленький, як Лілічка, і значно більш розгублений, заридав раптом так гірко, ніби це в нього немає мами, і він довідався про це щойно, от саме зараз. Вони стояли довкола нього, а він плакав і плакав, і жаль Лілічці було не дівчинку, в якій немає мами, хоча жах від самих слів «немає мами» став десь за її плечима й кинув на багато днів уперед тривожну тінь страшної імовірності, якої не боїшся, лише поки не усвідомлюєш, — а жаль було саме цього хлопчика, який так сильно плакав чи то за чужою мамою, чи то за чужою ще зовсім дівчинкою, яка без мами.

І тоді висока дівчинка кліпнула заповзятливо й випустила руку свого тепер сусіда по парті, який уже забув навіть сумніватися, настільки все було йому нове й незрозуміле, і потяглася тонкими пальцями Лілічці до комірця. З комірця вона відщепила пластмасову мишку, блискучу, сіру з рожевим брошку, і на долоні простягла її розплаканому хлопчикові.

— Це тобі, — сказала вона. — Подарунок. Не плач, будь ласка, негайно не плач.

І він, здається, перестав. Може, не одразу, але перестав точно.

Коли мама Діми подзвонила Лесі й попросила її з дівчатами прийти та розібрати його речі, тобто коли вона після похоронів узагалі змогла комусь

подзвонити й щось сказати, вони, звичайно ж, одразу з'явилися їй на порозі.

Мама Діми розмовляла мало й чомусь називала Діму виключно старшим сержантом дев'яносто третьої механізованої бригади, вона зробила дівчатам кави, сказала залишатися скільки потрібно й узяти що хочеться й пішла собі, замкнулася в спальні, звідки тихо бурмотів телевізор. Якщо чесно, поки Діма був живий, Ліля навіть не знала, що він брав участь у бойових діях на Сході. І от Діми вже не було, і навіть мама його отямилася, — ну, наскільки, звісно, можна отямитися від того, від чого насправді не отямишся ніколи, — а Ліля все намагалася усвідомити цю дев'яносто третю механізовану бригаду.

Кімната Діми була така ж, як вони пам'ятали її зі старших класів чи, може, перших років університету. Потім вони вже ніколи тут не були. Леся перебирала одразу одяг — що можна віддати переселенцям, а що ні. Віддати можна було майже все: Діма завжди був боязкий та охайний. Ніна розгублено виймала із шафи книжки й знаходила безліч речей, які впродовж років і років падали за ряди видань до стінки полиці й залишалися там серед порохів, вважаючись загубленими: медіатори, цигарки, полароїдні знімки, перепустки й банківські картки. І коли на найнижчій полиці за зовсім ще дитячими книжками серед деталей різних конструкторів, двох невеличких гумових черепашок-ніндзя й однієї скляної кульки виявилася маленька пластмасова брошка-мишка, Ліля тільки й сказала:

— У мене така сама була в дитинстві, здається.

І Леся замислено відповіла їй — або, може, сказала до себе, підбадьорливо, хоча й тихо: